

ONDOKUZ MAYIS
ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ

SAMSUN
İLİM YAYMA VE EĞİTİM
VAKFI

HADİS'İN DÜNÜ- BUGÜNÜ VE GELECEĞİ SEMPOZYUMU

(14-15 EKİM 1993)

SAMSUN
1993

HADİSLERİN ANLAŞILMASINDA ZAMAN, MEKAN, ŞAHİS VE ŞARTLARIN ÖNEMİ

Dr. Nuri TOPALOĞLU

Zaman, mekan, tarih ve hayat şartları dışında yaşamak İslam'ın emri midir? İslam, her devirde çağdaş bir toplum, dünya çapında bir ümmet, muasır bir medeniyet meydana getirebilecek cihanşumül bir din değil midir? Nasları doğru anlayabilmek için, onların ilk asırlardaki uygulanış şekline ziyade, değişmez ruhunu, her zaman uygulanabilir hükmünü ve evrensel mesajını kavramaya çalışmak gerekmez mi? Özellikle Sünnet'in her zaman ve her yerde aynen tatbiki zarurî midir? Acaba Hz. Peygamber'in Sünnet'inde zaman mekan, fert ve toplum şartlarına bağlı hususlar yok mudur? Onun bütün sözleri ve fiilleri ebediyen değişmez kalıplar mıdır, yoksa bazıları her zaman örnek alınabilecek modeller midir? Bu tebliğimizde, yukarıdaki soruları cevaplamada bize ışık tutabilecek bazı hadisleri -kısa değerlendirmelerle- dikkatinize arz etmek istiyorum.

Bilindiği üzere Kur'an'ın iman, ibadet, muamelât ve ahlâkla ilgili hükümleri umumî ve ebedîdir. Kur'an'da -istisnalar hariç- cüz'î şeyler, detaylar ve geçici olaylar üzerinde pek durulmaz. Onun örnek verdiği tali meselelerde bile mutlaka evrensel bir mesaj vardır.

Hz. Peygamber ise Kur'an'ı, tebliğ etmek, açıklamak ve nasıl uygulayacağını bizzat yaşayarak göstermekle mükellef idi. Fakat o bir insandı; belli bir zaman diliminde, belli bir mekanda ve belli bir kültüre sahip toplumda yaşamıştı. Vazifesini yaparken büyük ölçüde vahy-i gayr-ı metlûv ile aldığı ilâhî kaynaklı bilgilere dayanıyor, öbür taraftan çevreden aldığı kültürü vahiy ve akl-ı selîm süzgeçlerinden geçirerek tahlile tabi tutuyordu. Hayata fildişi kuleden bakmıyor, insanların dînî ve dünyevî meselelerini, vahiy akıl ve tecrübenin ışığında halletmeye çalışıyordu: Bu itibarla o, bir yandan evrensel prensipler ortaya koyarken aynı zamanda yerel, şahsî ve anlık, geçici problemlere pratik çözümler getirmekteydi. Hz. Peygamber, başka bir zamanda ve başka bir ülkede gönderilmiş olsaydı elbette içinde bulunduğu zaman zemin ve toplum, hatta dünya şartlarına göre hareket edecek ve yaşayacaktı.

O halde Hz. Peygamber'in Sünnet'inden, risaleti tebliğ kabilinden olanlarla böyle olmayanları birbirinden ayırt etme zarureti olduğu gibi,

teşri amaçlı olanlardan, umûm ve devamlılık özelliği taşıyanlar ile husûsî ve muvakkat olanları tefrik etmek lazımdır. Sünnetin anlaşılmasında düşülen büyük yanlışlardan birisi de bu iki kısmı birbirine karıştırma olmaktadır.

Şimdi konuya misal olabilecek bazı hadisleri görelim:

1. "(Mekke'nin) fethinden sonra hicret yoktur." (Müslim, İmâre 86) hadisi o günkü şartlarda Mekke'den Medine'ye hicret etmenin artık bir manası ve zarureti kalmadığını ifade eder. Yoksa başka yer ve zamanlarda hicret etme yok demek değildir. Farz-ı ayn olan dini vecibeleri ifâ imkânı bulunmayan her yerde ve zamanda hicret söz konusu olur.

2. "Kıyamet gününe kadar atların alınlarında hayır vardır: ganimet ve ecir." (Buhari, Cihad,44 ; Müslim, imâre 98) hadisiyle Hz. Peygamber, devrinin en önemli savaş vasıtası olan atlara sahip olmayı tavsiye etmiştir. Hadisin hükmü, atlarla mukayyed olmayıp ,kıyamete kadar her devirde o günün savaş vasıtalarına sahip olmayı teşvikten ibarettir.Nitekim "Onlara (düşmanlara) karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve cihad için bağlanıp beslenen atlar hazırlayın." (Enfâl, 60) ayeti de böyledir. Burada cihad için kuvvet ve atlar hazırlamaktan maksad silahlarıdır. Yine "Kim Allah yolunda bir ok atarsa ona şu şu ... vardır "(İbn Hanbel, Müsned; Nesâî, Cihad 26) hadisindeki ok atmanın hükmü, tüfek, top, füze gibi atılan tüm savaş araçlarına şamil olmalıdır.

3. Hz. Peygamber, "Çocuklarınıza atıcılığı, yüzücülüğü, biniciliği, öğretin" derken o günün şartlarına göre ok, mızrak vs. atmayı, ata, deveye vb. hayvanlara binmeyi tavsiye ediyordu. Bu hadis de geçerliliğini kaybetmiş değildir. Ancak günümüz şartlarında çağdaş nakil vasıtalarını ve günümüz silahlarını kullanabilmeyi tavsiye ediyor demektir.

4. "Yolun genişliği hakkında ihtilâfa düşerseniz onu yedi arşın yapınız." (İbn Hanbel, Müsned, I,235, 303; Müslim,Müsâkât, 143; İbn Mâce, Ahkâm, 16) hadisinde hangi yolların kastedildiği hususunda ihtilaf edilmişse de bugünün şartlarında 7 arşın genişliğindeki hiç bir yolun yeterli olamayacağı muhakkaktır. Bugün ise duruma göre ihtiyaca cevap verebilecek ölçüde geniş yolların yapılması gerekmektedir. Hadisin zahirine göre amel etmemiz mümkün değildir.

5. Hz Âişe diyor ki "Bazen ay geçirdi de Rasulullah'ın evinde ateş yanmaz (yemek pişmezdi). Yiyip içtiğimiz hurma ve sudan ibaretti. Ancak Ensâr'dan komşularımız bazen süt gönderirlerdi, onu içerdik."(Bk.

Müslim, Zühd, 28) Bazı sūfîler nefislerini terbiye etmek isteklerine gem vurmak amacıyla zaman zaman kendi iradeleriyle açlığı tokluğa tercih etmişlerdir. Ancak bu nevi hadislerden umumî hükümler çıkararak devamlı dengesiz beslenme vücut emanetine zulüm demektir. Hz. Peygamber'in evinde icabında bir ay ateş yanmamış ve yemek pişmemiş olması o günkü yokluk ve sıkıntının neticesidir .Kanatımızca Hadis, yetersiz beslenmeyi tavsiye etmiyor, ancak Asr-ı Saadet' te mecburen yaşanmış bir vakıayı tesbit ediyor. Yokluk ve kıtlık zamanında elbette asgari ölçülerde beslenerek sabredilir.

6. "Kendisiyle tedavî olduğunuz şeylerin en hayırlısı kan aldırmatır." (İbn Hanbel, Nüsne'd, III, 107; Hâkim, el-Müstedrek, IV, 208) gibi tedavî hususunda mübalağalı ifadeleri muhtevi hadisler de o günkü tedavi imkanları ölçüsünde değerlendirilmelidir. Hiç şüphe yok ki bugün en önemli tedavi yolu kan aldırma değildir . Fakat kan aldırmanın bazı faydaları bilinmektedir.

7. Kız çocuklarına iyi bakma ve onları yetiştirmenin fazileti konusunda varid olan hadisleri de o günkü toplumda kızlara değer verilmemesi ve iyi bakılmaması şeklinde tezahür eden batıl anlayışı yıkmak maksadıyla söylenmiş olabilir. Aslında, kız veya erkek olsun, iyi evlat yetiştirmenin sevabı yakın değerde olmalıdır. Çünkü her ikisinin bakımında ve iyi yetiştirilmesinde benzeri güçlükleri göğüslemek ve fedakârlıklara katlanmak gerekmektedir.

8. "Ben müşrikler arasında oturan her müslümandan uzağım; çünkü birbirlerine ateşleri gözükmez." (Tirmizî, Siyer, 42; Nesâî, Kasâme, 27) Bu hadis, Mekkedden Medine 'ye hicret vacip olduktan sonra mazeretsiz hicret etmeyip müşriklerle birlikte oturan ve peygambere yardımdan geri kalan müslümanlar hakkında varid olmuştur. Bu gün dünya küçülmüş, şartlar değişmiştir. Bir çok müslüman çeşitli sebeplerden hatta zaruretlerden dolayı gayr-ı müslimlerle birlikte oturmak mecburiyetinde kalabiliyor.

9. Hz. Peygamber, "İnsanlara aklî seviyelerine göre konuşmakla emrolundum." (el-Hindî el-Müttekî, Kenzu'l-ummâl, x, 242) "İnsanlara derecelerine göre muamele ediniz." (Ebü Davûd, Edeb, 23) buyurmuş ve ashabının eğitiminde ferdî farklılıklara dikkat etmişti. O, muhatabın şahsî durumunu mutlaka gözönüne alırdı. Meselâ, mehir olarak verebileceği hiçbir maddî varlığa sahip olmayan sahabîye, mehir yerine zevcesine bir-iki sure öğretmesini söylemişti .

10. Araştırmalar, zekat nisabında 20 miskal altın ile 200 dirhem

gümüşün Asr-ı Saadet'teki değerlerinin eşit olduğunu göstermektedir. Zamanla gümüşün değeri altına göre çok düşmüş bugün bu konuda halledilmesi gereken bir problem ortaya çıkmıştır.

11. Suret hakkında varid olan hadislerdeki son derece katı ifadeler, o devirde putlara taparak Allah'a şirk koşulmasına karşı gösterilen bir tepki olarak değerlendirilebilir.

12. Hz. Âişe'nin "Eğer Rasûlullah kadınların bu hallerini görseydi İsrailoğullarının kadınlarının (mescidden) menedildikleri gibi onların mes-cide girmelerine engel olurdu." (Müslim, Salât, 144; Ebü Davûd, Salât, 54) demesi Hz. Peygamber'in bazı hükümlerde fert veya toplumun içinde bulunduğu durumu ve şartları nazar-ı dikkate aldığına işaret etmektedir.

13. Asr-ı saadette mevcut olan bir örf üzerine vazedilmiş bir hüküm, o örfün değişmesiyle değişebilir.

Sonuç olarak diyoruz ki, elbette Sünnet'in, zaman ve mekanla, şahıslar ve şartlarla mukayyed olmayan değişmez hükümleri çoğunluktadır. Ancak tamamının böyle olduğunu iddia etmek de mümkün değildir. Zira Hz. Peygamber'in bazı sözleri ve fiilleri, vahiy neticesindeki davranışları değil, aklına ve tecrübesine dayanarak, zaman, zemin, şahıslar ve şartlar muvacehesinde söylediği ve yaptığı şeyler olabilir. Bu nevi hadislere aynen ve şeklen uyma yerine taşıdıkları espriyi kavramaya çalışmak gerektiği kanaatindeyiz. Bilhassa yiyip-içme, kılık-kıyafetle ilgili hadislerde sadece şekli değil, mümkün mertebe maksadı anlamaya ve uygulamaya çalışmalıyız. Hadisleri bu açıdan da iyi değerlendirdiğimiz takdirde İslâm'ın her çağda herkes tarafından yaşanabilir cihanşumül bir din olduğunu görürüz.